

SVENSK PATRIOTISM

Av lektorn docent EDVARD THERMÆNIUS, Göteborg

ÄMNET är brännande aktuellt, ej minst av det skäl, att fosterlandskärleken i våra dagar ovedersägligen gripit hela folket. Patriotismen — tidigare ofta förhånad — har blivit en självklar sak. Fosterlandskärleken har blivit enkel och enhetlig, aktiv och offervillig som icke i mannaminne och kanhända som aldrig förr i vår historia.

Den svenska patriotismen, den mer eller mindre medvetna känslan för det stora gemensamma fäderneslandet Sverige kan dateras till Engelbrekts tid. Dess första egentliga litterära uttryck är biskop Tomas' Engelbrektsvisa och Frihetssång.

Men redan före denna patriotism i modern mening fanns — naturligtvis, bör man väl tillägga — en känsla för och en kärlek till det lilla fädernesland som var det enda man kände och ägde: landskapsstaten. Och där bakom spåras en fosterlandskänsla som helt enkelt består i individens samhörighet med sin släkt, sin ätt, med folket i den bygd där han bor; en samhörighet, som helt enkelt har sin grund i människornas behov att sluta sig samman till gemensamt skydd. Tvånget att hålla ihop till försvar mot fienden är patriotismens mest ursprungliga, man kan säga lika väl primära som primitiva orsak eller motiv.

Landskapspatriotismen och den därur sakta men säkert framväxande »riks»-patriotismen har fått ett klassiskt uttryck i Västgötalagens berömda gradering av mansboten. Enligt denna kostade det 21 marker att döda en västgöte — en landsman! Men sedan blev det billigare. Dräpte man »man från Svealand eller smålänning», d. v. s. en annan svensk än västgöte, kostade det 13 marker och 8 örtugar; dräpte man norsk eller dansk man, var priset 9 marker, och för övriga utlänningar (söderman, d. v. s. tysk, och engelsman äro de enda i lagen angivna) var beloppet 6 marker.

Under Engelbrekts tid slår som sagt den riks- eller helsvenska

patriotismen ut i full låga och blir klart medveten. Skälet är enkelt och påtagligt; det gällde den egna existensen. I ett gammaldags fritt Sverige var det jämförelsevis lätt att leva; i ett av danska och tyska fogdar styrt var det långt mera dyrbart och otryggt. Jösse Eriksson, den elake fogden, han som tog dragaren från bönderna och sedan spände dem själva för plogen och deras hustrur för hölasset, har gjort mer än de flesta för den svenska patriotismens framväxt.

Under ett århundrades strider för svensk frihet och självbestämmningsrätt vidmakthölls och befästes patriotismen, till icke ringa del på negativ väg; genom att så småningom framskapa ett nationalhat, riktat mot de främmande förtryckarna. Både härigenom och genom bondehärarnas positiva insatser blev patriotismen folkelig. Fosterlandsmedvetandet genomsyrade de dåtida breda lagren, medan vissa grupper av den högsta överklassen som bekant ur nationell synpunkt voro tämligen tvivelaktiga.

En annan, länge synnerligen viktig ingrediens i svenskt nationalmedvetande var den gemensamma religionen; den lutherska lära som man hastigt och lätt anammat men därefter fick arbeta och kämpa för att få behålla. »Nu är Sverige vordet en man, och alla hava vi en Gud!» var Uppsala möte slutparoll; denna tilldragelse och dess lösensord betecknar en viktig fas i den svenska patriotismens utveckling.

Stormaktstidens Sverige var fyllt av en ny, kraftfull, målmedveten fosterlandskänsla. Den var präglad av stolthet och aktivitet. Sverige hade blivit ett stort och mäktigt rike, och medvetandet härom gav hos oss, som alltid under likartade förhållanden, sin färg åt patriotismen. De ständigt nödvändiga ansträngningarna för att bevara rikets styrka och storhet hade i detta slags patriotism en mäktig drivkraft; allra helst som de ledande genom skicklig propaganda vidmakthöllo och förökade denna andliga tillgång.

Mot storhetstidens slut nådde den svenska patriotismen sin höjdpunkt. Det skedde dels i teorien, dels — och kanske i huvudsak oberoende härav — i praktiken. Vad den första angår beteckna Olaus Rudbecks »yverborna» läror kulmen, som kunde sägas vara komisk om den icke bottnade i en så lågande kärlek till det egna landet och folket. Karl XII och hans karoliner representera praktiken; en patriotism vida över gränserna för vad s. k. vanligt sunt förstånd finner rimligt och lyckligt.

Reaktionen kom med Frihetstiden, som på det ideella området liksom på så många andra medför en nedskrivning och konsolidering på ett lägre plan. Nyttan och förnuftet sattes i högsätet på känslans och viljans bekostnad. Patriotismen försvann naturligtvis ingalunda, men man kan säga att den »klövs». Mössorna hade sin uppfattning om vad rikets väl och ära krävde, hattarna en annan.

Vid 1800-talets början blev den svenska staten yttermera förminskad. Med nätt nöd räddades den från undergång. Samtidigt blev den mera enhetlig än tidigare både vad land, folk och språk beträffar.

Nederlaget och den nationella smäleken föranledde Tegnér och göterna att rikta flammande appeller till folkets fosterlandskärlek. I själva verket blev denna deras strävan blott en episod. De bistra sanningarna och de vältaliga maningarna i *Svea* förklingade; icke ohörda, men utan effekt. I själva verket har denna storsvenska, högpatriotiska dikt givit lösen för stormakts-Sveriges resignation och för folkets inriktning på praktiska uppgifter i det mindre fäderneslandet.

Låt, Svea dina berg fördubblad ge sin skatt,
låt skörden blomma opp i dina skogars natt;
led flodens böljor kring som tamda undersåter
och inom Sveriges gräns erövra Finland åter!

Så skedde. Konsoliderat inom sina naturliga gränser levde Sverige vidare, skyddat och i stillhet, förkovrande sig på alla det materiella livets områden. Men samtidigt »sov det över nationalismens århundrade». Sverige blev aldrig helt delaktigt i den aktiva patriotism på gott och ont som varit den främsta ideella drivkraften i Europas utveckling under 1800-talet.

Det gamla slaget av patriotism falnade bort. Man var skandinav, man var europé eller — och i regel — man var helt enkelt slö. Än värre; man kunde till och med skämmas för att vara svensk, som den klassisk vordna skylten »Utländska lumpaffären» symboliskt fick utvisa. På många och tongivande håll gjorde man sig medvetet urarva; föraktade och förlöjligade den traditionsbundna svenska fosterlandskänslan, »punschpatriotismen», som den i värsta fall med en viss rätt kunde kallas.

Men fosterlandskärleken var naturligtvis inte död, ehuru den vid en jämförelse med folkstämningar, idé- och viljeliv i de flesta

andra stater — däribland även våra närmaste grannar i väster och öster — föreföll sovande. I denna stillhet uppstår emellertid, eller rättare sagt förberedes en ny, en rikare facetterad patriotism.

En bekant dikt av Bernhard Elis Malmström, tillägnad Södermanlands nation i Uppsala, börjar så:

Känner du landet, det härliga, rika,
badat av Mälar- och Östersjövåg,
hemmet för skördar och minnen tillika,
fredliga bragder och vikingatåg?

Med dessa inspirerade ord har skalden antytt patriotismens olika *motiv*, i själva verket de tre viktigaste näst det första och främsta, det som rör gemensamt skydd. Först sätter han den kärlek till naturen, som mer och mer kommit att prägla modern fosterlandskärlek i de nordiska länderna. Därefter följer vad man helt schematiskt uttryckt kunde kalla mössornas patriotism; känslan för den bygd, där vi utföra vårt fredliga arbete och där vi vinna vårt dagliga bröd. Slutligen hattarnas fosterlandskänsla, som främst fått sitt innehåll ur traditionsarvet från den tid, då vårt land var stort och aktivt på den yttre fronten, och därtill mäktigt en beundransvärd och grundläggande inre organisatorisk omdaning.

Det innebär naturligtvis en medveten och ganska grov schematisering att var för sig följa dessa här antydda linjer i patriotismens utveckling. Otvivelaktigt kunna de dock skönjas sida vid sida å vår historia från och med 1800-talets mitt, under dess slut och därtill en lång följd av år under 1900-talets början. Först under trycket av oerhörda faror, med andra ord i de yttersta av dessa dagar, synas de ha ingått en verklig och, som man får hoppas, icke alltför lättlöslig förening. Framställningsmetoden är även därför berättigad, att en utredning, som årtionde för årtionde sökte följa dessa faktorerers samspel och växelverkan, skulle bygga på ett ännu allt för okänt och i varje fall obearbetat material.

Den esteticerande eller naturlyriska — ur en viss synpunkt den »hembygdsbetonade» patriotismen (om nu detta ord må tillåtas), framträder under 1800-talets början och mitt icke blott hos oss, utan även och ej mindre i våra grannländer. Det finns ett kanhända något kuriöst, men dock på det hela taget mycket talande tecken härpå, nämligen de nordiska nationalsångerna. De äro alla

barn av någorlunda samma tid och i varje fall samma anda som Malmströms vackra nationssång.

Man behöver bara lyssna till anslagen. De ange grundtonen: kärleken till landet, naturen, landskapet, även om »minnen från fornstora dar», samkänslan med gångna och kommande släkten eller patriotiska framtidförhoppningar fogas in som bi-motiv. Särskilt påfallande blir detta, om man jämför de små nordiska ländernas fosterlandshymner med de stora staternas — Deutschland über alles, God save the King eller Rule Britannia, Allons enfants de la patrie — vilka alltigenom handla om krigiska bragder, makt och ära.

I de nordiska sångerna är som sagt naturkänslan det helt dominerande temat; i varje fall i de levande, sjungna stroferna. Den danska börjar:

Der er et yndigt Land,
det staar med brede Bøge
nær salten Østerstrand;...

Den norska:

Ja vi elsker dette landet
som det stiger frem
furet, værbitt over vandet
med de tusind hjem.

Den svenska:

Du gamla, du friska, du fjällhöga Nord,
du tysta, du glädjerika sköna!
Jag hälsar dig, vänaste land uppå jord,
din sol, din himmel, dina ängder gröna!

Slutligen Finlands:

Vårt land, vårt land, vårt fosterland!
ljud högt, o dyra ord!
Ej lyfts en höjd mot himlens rand,
ej sänks en dal, ej sköljs en strand
mer älskad än vår bygd i Nord,
än våra fäders jord.

Det är de pacificerade, »färdiga», i sin litenhet förnöjda eller resignerade småstaternas patriotism, som här förkunnas; en patriotism för en fredlig tid i den bästa av världsdelar. I denna form kunde fosterlandskänslan bärgas över den krassa inter-

nationalismens årtionden i vårt land, och vad mer är, den kunde uppväckas i samhällslager, där den tidigare knappast existerat, och i sådana kretsar, vilka i sitt armod blivit mer eller mindre lättköpta offer för slagord av typen arbetaren har intet fädernesland. På många håll har denna 1800-talets specifika, man frestas säga *litterära* patriotism fått kraftig förstärkning eller rentav uppstått ur hembygdskärleken i trängre mening. Mången radikal ande, som trott eller förklarar sig fosterlandslös, har via känslan för sin egen hemtrakts skönhet och behag (ty det är ju så, att för det stora flertalet sunda människor hembygden är fagrast och vänast!) kommit att uppskatta den större hembygden, Sverige. Mången har först på den vägen nått fram till upptäckten att man samtidigt kan känna och tro nationellt och internationellt; alltså samtidigt vara en god svensk patriot och en god europé eller världsmedborgare. Denna patriotismens framväxt ur hembygdskärleken har otvivelvaktigt ökat alltmer ju mer resemöjligheterna ökats och reselivet blivit modernt; den poetiska patriotismen har fått en mycket tydligt turistisk anstrykning.

Den fosterlandskänsla, som nyss kallats för mössornas, karakteriseras av skalden genom de vackra, suggestiva orden *skördar* och *fredliga bragder*. Den har ock sedan gammalt — sedan antikens dagar — burit en annan, mera känd och mindre tilltalande hallstämpel, präglad i den beryktade frasen: *Ubi bene, ibi patria*, — där jag har det bra där är mitt fädernesland.

För millioner av emigranter till Amerika under 1800-talets goda år måste patriotismen väsentligen ha varit av detta slag, liksom den var för mången främling, som slagit sig fram i antikens stolta världsrrike, Rom.

Då detta exempel anföres, är därmed emellertid icke sagt, och ej heller insinuerat, att en sådan fosterlandskärlek — man skulle kunna kalla den »praktisk patriotism» — i och för sig skulle vara klandervärd. Kan det vara något nedsättande för odlaren, som brutit bygd, eller för den medborgare, som eljest skapat åt sig och de sina en tryggad existens, att känna särskilt varmt för den provins eller det rike, i vilket hans livsverk utförts?

För vårt lands vidkommande är det utomordentligt naturligt, att den praktiska patriotismen blivit allt starkare och mer påtaglig. Efter stormaktstidens slut har det hos oss icke givits många tillfällen till annat än fredliga bragder. Men dessa möj-

ligheter ha i rikt mått utnyttjats. Ingen vill eller kan förneka att vi rätt väl förvaltats våra pund, vilka därtill, ju mer tiden gått, befunnits vara oss givna i vida rikare mått än svenska folket tidigare vetat.

Den strof av Tegnér, som lästes här ovan, var ett handlingsprogram, som genast började efterlevas. Hur fullständigt har det icke förverkligats! Ja, till den grad, att man frestas kalla dessa inspirerade ord en profetia, som gått i uppfyllelse långt mer än skalden kunde ana. Vi grunda vårt stabila och välskötta rikshushåll på bergen, jorden, skogen och floderna; just de faktorer Tegnér nämner. Men han kunde icke veta, att skogen skulle komma att ge egna skördar, värda lika mycket som åkerns, och lika litet att flodens böljor kunde tämjas till den grad, som skett i vårt elektrifierade land.

Den höga materiella kultur vi ernått tack vare väldiga naturskatter och folkets viljekraft och intelligens har icke blivit självändamål. Vår andliga odling, rik redan då Sverige var ett jämförelsevis fattigt land och hotade att så förbli, har vidmakthållits och förkovrats. Utan vare sig tvekan eller självförhåvelse kunna vi säga, att vi i förhållande till folkets storlek mer än väl fullgjort vår anpart i världsutvecklingen, det må gälla vetenskap och konst, tekniska och organisatoriska framsteg, moralisk standard eller sociala och politiska nydaningar.

Det kan för övrigt vara onödigt med fler exempel. Endast ett skall ytterligare andragas; just därför, att vår insats på det område, som här åsyftas, haft en särskilt påtaglig betydelse för den svenska patriotismens återuppståndelse. De fredliga bragderna på *idrottens* fält ha, man må tycka eller säga därom vad man vill, för tusentals svenska medborgare framställt det gemensamma fosterlandet på ett mer konkret sätt än kanske någon annan upplevelse. Samhörigheten med Sverige och stoltheten över att vara svensk har för mången först och främst upplivats på idrottsbanorna.

Men hela denna goda, ofta lysande utveckling skulle ej tillfyllest förklara den praktiska patriotismens spridning, om icke ännu en faktor vore förhanden: den allt jämnare fördelningen av alla värden, som de fredliga bragderna skapat. Den ekonomiska, sociala och politiska utjämning, som utan svårare strider och brytningar ägt rum i vårt land, har gjort hela folket delaktigt av de materiella och kulturella framstegen. Proletärerna — om

nu detta slagord accepteras som rättvisande — ha fått egendom att försvara, mången gång ett »eget hem» med allt vad det innebär av rofästhet; i varje fall en levnadsstandard som i gemen ej står efter något annat folks. Alla, även de ringaste, medborgare ha sin lika andel i styrelsen. Bildningen är ej ett fåtals privilegium utan står öppen för envar, som har vilja och förmåga av tillägnelse. Följden har blivit att svenska folket, först smått generat, därefter allt mer öppet vänt sig bort från den utländska lumpaffären och så småningom, låt vara först efter mycken in- och utländsk propaganda, lärt tillfullo uppskatta, ja till sist i vissa fall kanske t. o. m. något överskatta sig själv och sitt eget.

Därmed har ock en väg banats för förståelsen och anammandet av det slags fosterlandskänsla och fosterlandskärlek, som har sin grund däri, att individen känner och erkänner förbundenheten med land och folk icke blott därför att han *nu* och *här* har det bra, utan även därför, att han förstår sin delaktighet i folkets öden och sin plikt att bidra till rikets bevarande åt kommande släkten. Det är historiens och traditionens, uppgiftens och pliktens, stolthetens och viljans patriotism.

Det är den som lätt glider över i nationalism eller med ett ännu skarpare ord, i nationell chauvinism. Det är den, som hos stormakterna lätt — somliga säga med naturnödvändighet — övergår till imperialism; till en aktiv makt- och härsklystnad, högst riskabel för andra folk. Det är detta slag av patriotism, som förmått Europas ledande stater till 1900-talets ödsediga kapprustning och som i småstaterna utgjort den ideologiska grundvalen för de partier, som ville ett starkt försvar. Det var den sortens fosterlandskärlek, som de stolta, sabelskramlande hattarna hyste till skillnad från de kloka, beskedliga nattmössorna.

Är inte patriotismen av denna på samma gång traditionsbundna och aktiva typ löjlig i och farlig för en småstat? Kan den inte lätt föra det lilla livet vilse i världen? Så kan man fråga. Ett entydigt, allmängiltigt svar är svårt att ge, allra helst i dessa dagar. Men några exempel kunna i stället få tala.

Finlands är ett av dem. Det är ingen tillfällighet, att den mest märgfulla av de nordiska nationalsångerna kom till öster om Bottenhavet, i det blott till hälften fria, till själva sin existens hotade landet.

Här striddes våra fäders strid
med tanke, svärd och plog.
Här, här i klar som mulen tid
med lycka hård, med lycka blid,
det finska folkets hjärta slog.
Här bars vad det fördrog.

Vem täljde väl de striders tal,
som detta folk bestod,
då kriget röt från dal till dal,
då frosten kom med hungerns kval?
Vem mätte allt dess spillda blod
och allt dess tålmod?

Dess skald, Johan Ludvig Runeberg, en sannskyldig fosterlandets fader, gav överhuvud åt sitt folk den mest storslagna och den mest verkningsfulla patriotiska diktning, som väl världslitteraturen har att uppvisa, Fänrik Ståls sägner. Den grundar sig helt på och för i idealiserad form vidare de oupplösligt för-enade svenska och finska statstraditionerna; själva den nordiska stormaktens anda.

Ur denna kraftkälla närdes och förnyades finska folkets patriotism. Dess kamp mot Ryssland var icke blott en instinktiv, en förtvivlans kamp för livet, utan lika mycket eller mera en medveten strid för traditionella ideal i dessa nötta ords vackraste mening.

Jämte Finlands exempel, som i oberäkneligt hög grad bidragit till den aktiva, offervilliga patriotismens återupplivande hos vårt folk och som är det största och stoltaste, en liten nation under århundraden presterat, kunna även andra nämnas. Schweiz med sitt språkligt splittrade men nationellt eniga folk ger alltså ett prov på målmedveten, seg självhävdelse. »Schweizerfolkets» fasta frihetsvilja vilar på en patriotisk tradition, som väl också kan kallas stolt, fastän den är fri från allt braverande; på samma gång ideell och nyktert saklig.

Kanske även vårt land kan nämnas i detta sammanhang, trots vår omisskännliga nationella förslappning under en följd av händelsedigra årtionden. Ty fosterlandskänslan av det slag, varom här är fråga, har hos oss aldrig dött ut eller ens upphört att göra sig gällande. Praktiskt har den tagit sig uttryck i en försvarsvilja, som ofta förhånats och förklarats vara självändamål. Försvarets förkämpar, främst att söka i våra konservativa kretsar och partier, men tidtals även i läger, som borde bära den inter-

nationella beteckningen national-liberala, ha i årtionden haft en otacksam uppgift. Men till deras heder och rikets lycka ha de icke förtröttats. Det är rimligt att deras agitation icke varit fri från överdrifter. Så ha de ock fått heta punschpatrioter och norsk-ätare, patentpatrioter, militarister och åtskilligt annat, som nu bör vara lika glömt som de antimilitaristiska slagorden.

Var det verkligen någon »patent»-patriotism, som framdrev och uppehöll försvarsrörelsen eller rättare försvarsrörelserna — varje årtionde från 1860-talet hade ju i stort sett sin egen. Ja, det var en patriotism av särskilt slag, en patriotism, som den »kloke» och »sansade», antingen hans idévärld var radikalt internationalistisk eller inhemskt bondförnuftig, icke helt kunde eller ville förstå. Det var traditionens och uppgiftens fosterlandskänsla och fosterlandskärlek: icke den naturlyrisk, icke den praktiska utan främst den historiska och etiska patriotismen. Dess bärare vågade känna sig stolta — på det gammaldags, förkättrade sättet — över att vara svenskar, och visste sig förpliktade att bidra till Sveriges fortbestånd som ett fritt rike.

Formellt sedan ett par år, reellt sedan några månader äro vi svenskar ense om att anskaffa nya vapen och att välövade bruka dem. De gisselslag, som skalden hoppades skulle driva oss samman till *ett folk* i ordets största och vackraste bemärkelse, ha börjat vina i vår närmaste närhet, även om de icke ännu direkt träffat oss. Med få undantag äro vi eniga. Vi vilja försvara vårt land, bibehålla vår självständighet, vår inre och yttre frihet, vår urgamla rättsordning, våra hem, vår goda bärgning. Alla patriotismens motiv äro nu aktuella. Men märk, hur den »praktiska» synpunkten, liksom den litterära och turistiska, i denna hårda tid komma något i bakgrunden! I stället framträder med naturnödvändighet det mest ursprungliga av fosterlandskänslans motiv: tvånget av sammanslutning till gemensamt skydd. Men detta är ändå inte det främsta. Tyngd, halt och skärpa får ett kulturfolks livsvilja först då fosterlandskärlekens alla fina trådar tvinnas samman, då patriotismen blir enhetlig men likväl domineras av den på en gång instinktiva och klart fattade, på samma gång spontana och pliktmedvetna kärleken till fäderneslandet; det land,

där våra barn en gång få bo
och våra fäder sova under kyrkohällen.